

duin

- ★ **Wulpen**
- ★ **Vogeltrek**
- ★ **Westlandse duinen**

INDEX '81-'83

Sterke toename van de Wulp in Berkheide

door BEN TER HAAR EN GERRIT VAN OMMERING

De Wulp staat bekend als een uitermate recreatiegevoelige vogel. Zelfs voor één rustige wandelaar - die in het open duin al op honderden meters afstand zichtbaar kan zijn - verlaat de Wulp het nest of de jongen, teneinde de indringer een tijdlang luidruchtig te begeleiden. Toename van de recreatie leidt tot afname van het aantal wulpen. Frappante voorbeelden hiervan geven o.a. VOGELWERKGROEP AVIFAUNA WEST-NEDERLAND, 1981, WIJKHUIZEN, 1978, VAN DONGEN, 1974; zie ook VAN DER ZANDE e.a., 1980).

Terwijl in alle duingebieden de rekreatiedruk de laatste tientallen jaren sterk is toegenomen of hoogstans (recent) gestabiliseerd, is de recreatie in Berkheide juist sterk teruggedrongen door gerichte maatregelen van Staatsbosbeheer (SBB). Dit ging gepaard met een sterke toename van het aantal wulpen.

BESCHRIJVING VAN HET GEBIED

Berkheide ligt tussen Katwijk en de Wassenaarse Slag, en is ca. 850 ha groot.

Evenals in andere kalkrijke duingebieden is een duidelijke zonering in de begroeiing van zee af landinwaarts waar te nemen, van de met vnl. Helm begroeide zeereep tot de struvelen en bossen aan de binnen-duinrand (zie VAN OMMERING, 1977). Het grootste gedeelte van het gebied bestaat uit open duinlandschap met een begroeiing

van mos- en kostmosvegetaties, duingraslanden, en vooral op de hellingen kleine, meest lage struwelen. Dit is het biotoop van de Wulp. In deze zone liggen ook de meeste infiltratie- en kwelplassen en winningsmidelen van de N.V. Leidsche Duinwater Maatschappij (LDM), die in Berkheide water wint. Het beheer is in handen van de LDM (oostelijk deel van Berkheide) en Staatsbosbeheer (grootste deel van het gebied).

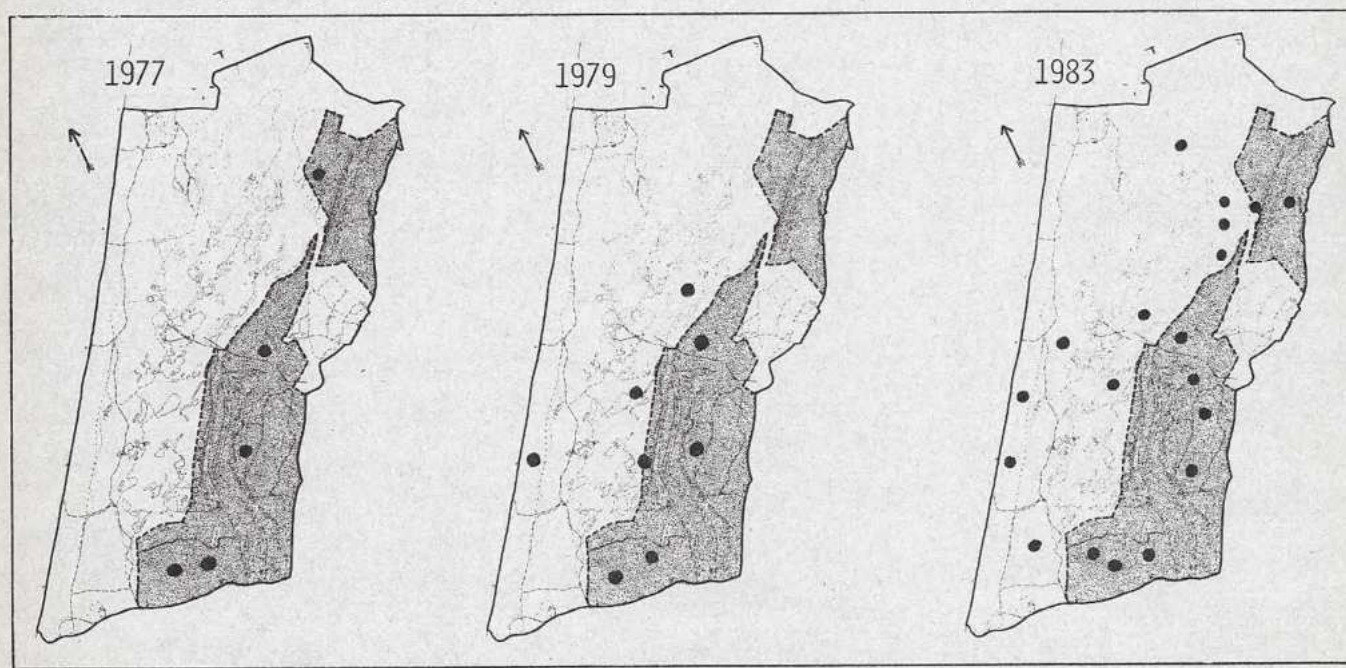
VERANDERINGEN IN HET GEBIED

Tot eind 1976 werd het beheer over het gebied gevoerd door de LDM en de Dienst der Domeinen. In de loop van 1977 is het beheer van een groot gedeelte overgegaan in handen van SBB. Voor 1977 was er in het gebied dat door de LDM voor het publiek was afgesloten (zie FIGUUR 1) een redelijke controle.

In de rest van het gebied was in feite geen enkele controle of beheer. Het gevolg hiervan was een ongebreidelde groei van de 'wilde' recreatie. Er werd massaal door het hele duin rondgelopen, er werd op talloze plekken gevist, overal liepen honden los, ook in het broedseizoen, er werden eieren geraapt, en er werd een groot aantal sporten bedreven (crossen, honden-trainingen, zwemmen, vliegeren enz.; zie ook SALMAN 1979).

 'gesloten' gebied
 'open' gebied

FIGUUR 1. Verspreiding van de Wulp in Berkheide in '77, '79 en '83

Vanaf 1 april 1978 wordt er door SBB met twee man gepatrouilleerd. Langs de wandelpaden werden in 1978 en 1979 eendraadrasters geplaatst en het vissen werd overal verboden, behalve op één voor broedvogels minder waardevolle plaats en dit nog met een gelimiteerd aantal vergunningen. Door verdichting van het wandelpadennet in het noordelijk gedeelte werd geprobeerd de rekreatiedruk vanuit Katwijk in betere banen te leiden. Er werd scherp gecontroleerd op de naleving van het aanlijngesbod voor honden en het verbod zich buiten de paden te begeven. Na verloop van tijd kwam steeds minder overtreding van de regels voor.

vegetatie

Onderzoek van de Werkgroep Berkheide heeft aangetoond, dat na 1977 in het van oudsher voor recreatie opengestelde gebied de begroeiing veranderde op de plaatsen, die eerder veel van de recreatie buiten de paden te lijden hadden. Veel overbetreden en daardoor kale en stuivende hellingen werden vastgelegd met Helm, Duindoortakken en stro; er ontwikkelde zich na verloop van tijd een pionierbegroeiing van lage kruiden en Duinstretje, die zich bij uitblijven van nieuwe storingen verder zal kunnen ontwikkelen. Daarnaast zijn veel van de tot voor enkele jaren talrijke 'wilde' paden inmiddels geheel dichtgegroeid, of onbegaanbaar gemaakt met Duindoortakken.

Verstuivingen en overstuivingen als gevolg van overbetreding komen nu bijna niet meer voor. Plaatsen met een begroeiing die zich door overbetreding maar nauwelijks kon handhaven, hebben zich veelal kunnen ontwikkelen tot grazige vegetaties.

In de kwelgebieden en langs de infiltratieplassen werd een toenemende verruiging vastgesteld. Oorzaak hiervan is de grote voedselrijkdom van het ingepompte water.

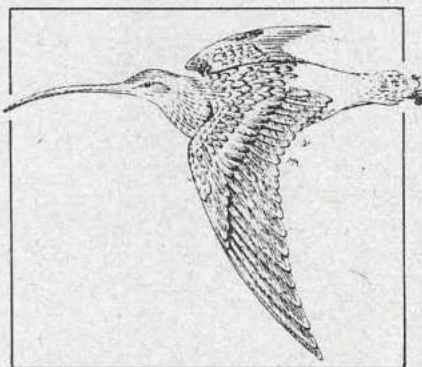
predatoren

De stand van mogelijke predatoren van de Wulp is sinds '76, en wel vooral na 1980 toen de toenmalige jachtopzichter werd opgevolgd behoorlijk toegenomen. Voorzover dat valt na te gaan is de jacht op Bun-

zing en Wezel sterk verminderd; het effect hiervan op de stand van deze soorten is echter niet bekend. Eksters en Vlaamse Gaaien worden veel minder geschoten dan voorheen, en de stand is sinds '76 geleidelijk aan verdrievoudigd. De eerste meldingen van een vos in Berkheide dateren van 1980. De Vos komt nu in lage dichtheid in heel Berkheide voor. Verwilderde katten komen weinig voor en worden konsekwent bestreden.

METHODE

Vanaf 1976 is het gebied door de Werkgroep Berkheide op broedvogels onderzocht d.m.v. de karteringsmethode. Hiertoe is het gehele gebied opgedeeld in 19 kavels, die elk gedurende het broedseizoen minstens 10x 's ochtends door 1 of 2 personen worden bezocht. Door gebrek aan medewerkers was het niet mogelijk elk jaar alle kavels te inventariseren. De niet-geïntariseerde kavels werden echter meestal wel op Wulpen onderzocht, zodat in bijna alle jaren een compleet beeld van de wulpenstand is verkregen.

RESULTATEN

Het resultaat van de inventarisaties is gesplitst in twee gebieden: Het gebied dat tot 1977 voor het publiek was afgesloten en door de LDM werd gecontroleerd, dus het gebied waar weinig veranderd is (het 'gesloten' gebied), en het op wegen en paden opengestelde gebied waar door de vanaf 1977 door SBB ingevoerde beheersmaatregelen de rust weer geleidelijk aan werd hersteld, dus het gebied waar de al eerder genoemde veranderingen hebben plaatsgevonden (het 'open' gebied). zie FIGUUR 1.

In TABEL 1 zijn de aantallen territoria in de loop van de tijd aangegeven, gescheiden voor het 'gesloten' en het 'open' gebied.

De getallen van TABEL 1 staan uitgezet in FIGUUR 2. In FIGUUR 1 staat de verspreiding van de territoria in het gebied in de loop van de jaren aangegeven. De ontwikkeling van de Wulpenstand blijkt in drie perioden uiteen te vallen:

1. de periode tot '78. Alle Wulpen broeden in het gesloten terrein.
2. De periode van '78 tot '80. Het aantal Wulpen neemt sterk toe in het open gebied en blijft gelijk in het gesloten gebied.
3. de periode van '80 tot nu. De aantallen in het open terrein blijven gelijk, terwijl in het gesloten terrein een sterke toename valt waar te nemen. In het NW van het gebied, waar de padendichtheid zeer hoog is en een gedeelte als speel- en ligweide in gebruik is, ontbreken de Wulpen

jaar:	'76	'77	'78	'79	'80	'81	'82	'83
'gesloten'	2	5	5	4	6	5	9	9
'open'	-	-	-	4	10	10	12	10
totaal	2	5	5	8	16	15	21	19

TABEL 1. Aantallen territoria van de Wulp in Berkheide

jaar:	'76	'77	'78	'79	'80	'81	'82	'83
'gesloten'	100	100	100	50	38	33	43	47
'open'	-	-	-	50	62	67	57	53

TABEL 2. Percentage territoria in het 'gesloten' en het 'open' gebied

grotendeels, ondanks geschikt-
heid van het biotoop.

Wanneer de aantallen per
deelgebied worden uitgedrukt
als percentage van het aantal
in geheel Berkheide krijgen we
de getallen als in TABEL 2.
De getallen van TABEL 2 staan
uitgezet in FIGUUR 3. We zien
hieruit, dat in '79 het aan-
deel van de Wulpen in het 'open'
en gesloten gebied gelijk is,
waarna het aandeel in het open
gebied eerst toe- en dan weer
afneemt, tot het in '83 weer
ongeveer 50% is.

KONKLUSIES EN DISKUSSIE

Sinds SBB de wilde rekrea-
tie en de grote verstuingen
is gaan aanpakken, is de Wul-
penstand toegenomen van 2 ter-
ritoria in '76 (in het geslo-
ten gebied) tot rond de 19
territoria nu (waarvan ca. 10
in het open gebied). De verschil-
lende perioden die kunnen wor-
den onderscheiden in de ontwik-
keling van de Wulpenstand kun-
nen mogelijk als volgt worden
verklaard:

1. Voor 1978 waren de Wulpen
door de ongebreidelde recreatie
in het open terrein beperkt
tot het gesloten terreingedeelte,
en dan nog in veel lagere aan-
tallen dan tegenwoordig in het-
zelfde gebied, omdat er toch

ook hier nog wel invloed van
recreatie was.

2. Vanaf 1978 kon door het ver-
beterde recreatiebeheer en
later ook mede dankzij het
vastleggen van de enorme ver-
stuingen in het open gebied
de stand aldaar toenemen van
0 territoria in '76 tot 10 in
'80.

3. Vanaf '80 blijven de aantallen
in het open terrein ongeveer
gelijk, terwijl dan
juist in het gesloten deel een
sterke toename te zien valt:
van ca. 5 territoria in '77-'80
naar 9 in '83. Uit het feit dat
de stand eerst in het open en
daarna in het gesloten gebied
toeneemt kan worden afgeleid
dat het open gebied een geschik-
ter biotoop vormt. Verdere ko-
lonisatie van het minder geschikte
terrein vindt pas plaats als
het meest geschikte biotoop 'vol'
is, dus wanneer daar de recreatie
weer beperkend word. Dat ook
in het afgesloten terrein de
stand nu veel hoger is dan in
'76 houdt waarschijnlijk verband
met het ook hier afnemen van
de recreatie-invloed. In het
NW deel van Berkheide is de re-
kreatiedruk kennelijk nog te
hoog om permanente vestiging
van de Wulp mogelijk te maken.

In principe zou de toename
van het aantal wulpen in Berkheide
ook verklaard kunnen worden uit

een eventuele tendens tot toe-
name die los staat van beheers-
of terreinveranderingen of een
afname van de stand van pre-
datoren. Hiervan is echter geen
sprake. De wulpenstand van
geheel Nederland is de laatste
15 jaar ongeveer konstant geble-
ven (TEIXEIRA, 1979). In Zuid-
Holland komt de Wulp buiten de
duinen tegenwoordig vrijwel niet
meer voor, en binnen de duinen
is van een toename van de wul-
penstand geen sprake (mond. med.
diverse vogelwerkgroepen; diver-
se verderop aangehaalde inventa-
risatierapporten).

In Berkheide is de situatie
nu zo, dat ongeveer net zoveel
Wulpen in het afgesloten gebied
als in het open gebied voorkomen.
Het open gebied is echter 2x
zo groot als het afgesloten
gedeelte, dus de dichtheid is
2x zo laag.

Het is nuttig wat nader naar
dichtheden te kijken.

VERSPREIDING EN DICHTHEID

Vóórkomen en dichtheid in
de duinen wordt voor een deel
bepaald door de aard van het
terrein. Zo wordt het ontbre-
ken van Wulpen in de duinen
van Voorne en Goeree geweten
aan het afwezig zijn van het
geschikte biotoop: weelderige
struikvegetaties overheersen

Fig.2: Het verloop van het aantal Wulpen in geheel
Berkheide, het "gesloten" en het "open" gebied

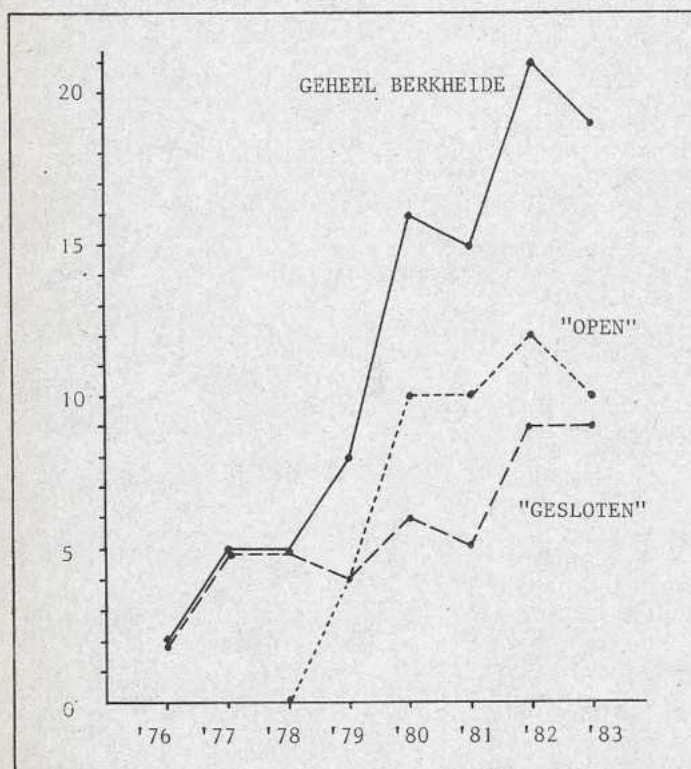
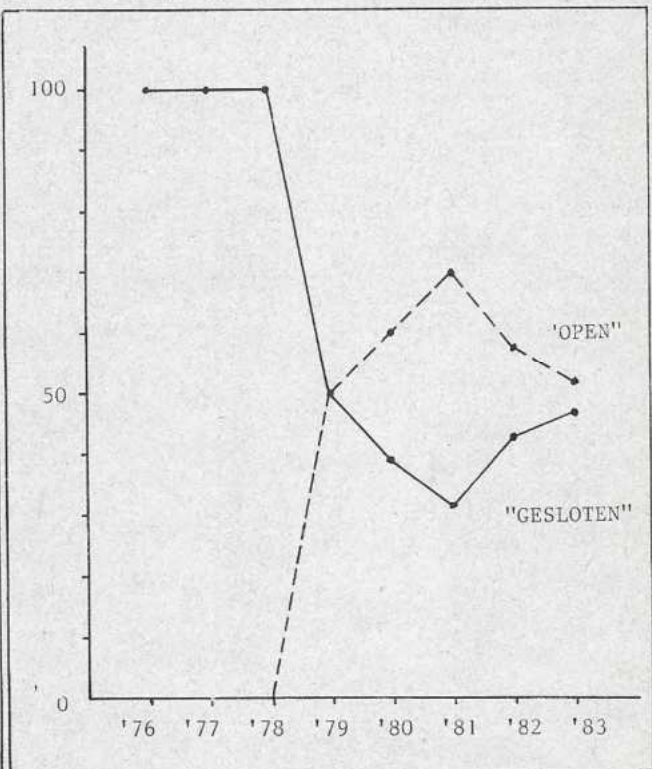

Fig.3: Het verloop van het percentage Wulpen in
het "gesloten" en het "open" gebied.

(VOGELWERKGROEP AVIFAUNA WEST-NEDERLAND, 1981). Over het algemeen speelt de recreatie echter de grootste rol. In betrekkelijk kleine gebieden die tevens een erg 'open' karakter hebben heeft ook een geringe visuele verstoring al een veel groter effect dan in grotere en/of meer 'besloten' gebieden door het ontbreken van voldoende uitwijkmogelijkheden en de grote afstand waarover verstoring kan plaatsvinden. Waarschijnlijk zijn vooral deze factoren verantwoordelijk voor het geringe aantal Wulpen in Solleveld (217 ha, afgesloten, maar wel doorsneden door een fietspad) en het zelfs geheel ontbreken in de Coepelduynen (261 ha, vrij toegankelijk). In deze twee gebieden is het geschikte biotoop ruimschoots voorhanden.

De vraag rijst welke dichtheden mogelijk zijn bij ontbreken van verstoring door recreatie.

In TABEL 3 staan de dichtheden aangegeven voor een aantal gebieden met een verschillende openstelling:

1. voor het publiek afgesloten gebieden
2. alleen op wegen en paden toegankelijke gebieden
3. vrij toegankelijke gebieden

Hierbij moet bedacht worden dat de gegevens niet steeds op hetzelfde jaar betrekking heb-

gesloten gebieden

Kraansvlak (1)	5-6
AW-duinen inf.-geb. (2, 3)	5
De Blink (2)	4
gem. $\pm$	5

op wegen en paden opengestelde gebieden

Duin en Kruidberg (4)	3-4
Zwanenwater (5)	2-3
Meijendel (6)	3
Berkheide (9)	2-3
gem. $\pm$	3

vrij toegankelijke gebieden

AW-duinen Zuid (7)	3-4
AW-duinen zonder inf.-geb. (2, 3)	ca. 3
Kennemerduinen (4)	1
Noordwijk (8)	0-1
Coepelduynen (2)	0
gem. $\pm$	1-2

Tabel 3. Aantal territoria van de Wulp per 100 ha in enkele duingebieden met verschillende openstelling (afgeronde getallen) (1): bronnen; zie verderop

"...men wil niet graag dezen heerlijken steltlooper missen. In 't voorjaar is zijn vroolijk gejoel één van de mooiste lentegeluiden in 't duin. Zijn grote waakszaamheid en onrustige bewegingen waarschuwen den jachttopziener als er vreemd volk door de duinen zwerft".

(THIJSSSE, 1911).

(foto Frits van Daalen)

ben; dit doet aan het beeld echter niets af. Belangrijker is om op te merken, dat de verschillen binnen gebieden zeer groot kunnen zijn. Zo zijn de meeste Wulpen van de Kennemerduinen gekoncentreerd in een klein deel van het gebied, nl. de tegen het veel rustiger Duin en Kruidberg gelegen Noordrand, terwijl het veel drukker centrale deel bijna geen Wulpen meer herbergt.

Ook in andere gebieden met een niet homogeen over het terrein verdeelde recreatiedruk valt een concentratie van de Wulpen in de rustiger stukken waar te nemen. Het gebiedsgewijze benaderen van de dichtheid laat daardoor maar een deel van het effect zien. Het beeld uit tabel 3 is echter nog duidelijk genoeg. In gesloten gebied bedraagt de dichtheid ca. 5 territoria of paar per 100 ha; zelfs in het door de waterwinning zo sterk beïnvloede infiltratiegebied van de AW-duinen is dit het geval. De op wegen en paden opengestelde gebieden hebben een dichtheid van ca. 2-3 paar per 100 ha; de hoge dichtheid in Duin en Kruidberg laat zich verklaren door de gaafheid van het terrein en de zeer bescheiden rekreatiedruk (zie STUDIEGROEP DUINREKREATIE, 1978). Van de vrij toegankelijke gebieden scoren de AW-duinen hoog, wat kan worden toegeschreven aan de zeer

lage rekreatiedruk (laagste score van alle door de STUDIEGROEP DUINREKREATIE (1978) bekeken gebieden). Ook is bekend (zie BRAAKSMA, 1960) dat de Wulp in vochtige terreinen in grotere dichtheden kan voorkomen dan in droge terreinen.

De dichtheid in de overige vrij toegankelijke gebieden is zeer gering, tot nul.

Gekonkludeerd kan worden, dat bij afwezigheid van recreatie dichtheden van ca. 5 paar per 100 ha in de duinen gehaald kunnen worden.

Dit betekent, dat Berkheide nog lang niet 'vol' zit, zoals eerder in dit artikel werd gesteld. Het is slechts zo, dat de huidige situatie t.a.v. de recreatie geen hogere dichtheid dan ca. 2-3 paar per 100 ha toelaat. De mogelijkheden zijn natuurlijk beperkt doordat grote delen van het gebied zijn vergraven of geïnundeerd, doch een blik op FIGUUR 1 leert dat grote qua terreingesteldheid geschikte plekken nog onbezet zijn: het NW-deel van Berkheide, en het centrale deel van het zuidelijk terrein.

TOEKOMST

In hoeverre dergelijke mogelijkheden tot verdere toename van de stand zullen worden gerealiseerd zal

voornamelijk afhangen van het te voeren recreatiebeheer. Voor het handhaven van de huidige stand is het in elk geval noodzakelijk een konsekwent toezicht op de naleving van de toegangsregels te houden.

Een bedreiging voor het gebied en voor een deel van de wulpenstand vormen de plannen voor aanleg van drains (zie o.a. VERTEGAAL e.a., 1979; BAL & SALMAN, 1979; Duin 1983 nr. 2 p. 27-28). Het valt te hopen dat dezeodeloze verdere aantasting van Berkheide nog voorkomen kan worden.

Een andere faktor van belang is de terugkeer van de Vos in de duinen. Sinds 1980 worden vossen regelmatig in Berkheide waargenomen. Het lijkt erop, dat de Vos tot nog toe weinig invloed heeft gehad op het aantal territoria van de Wulp. Ook het broedsucces lijkt niet minder dan in voorgaande jaren; ca. de helft van de broedparen heeft bijv. in 1983 1 of meer jongen grootgebracht. Ook AARTSE & BAALBERGEN (1982) en VAN DIJK (1983) melden dat van een negatieve invloed van de Vos op de stand van de Wulp en andere grondbroeders nog niets is gebleken (zie ook MELMAN, 1982). Er is dus geen enkele reden tot paniek, maar alle aanleiding om de terugkeer in de duinen van deze hier oorspronkelijk ook thuishorende soort toe te juichen en aandachtig te volgen.

bronnen van TABEL 3:

- (1) VOGELWERKGROEP HAARLEM (1979)
 - (2) VOGELWERKGROEP AVIFAUNA WEST-NEDERLAND (1981)
 - (3) WALTERS (1981)
 - (4) ANONYMUS (1979)
 - (5) KLOMP & VAN DORSSSEN (z.j.)
 - (6) REGENSBURG & WANDERS (1978)
 - (7) AARTSE & BAALBERGEN (1982)
 - (8) HOEK (1983)
 - (9) VAN OMMERING & ADDINK (1983)
- voorts: enige voor berekening van de dichtheden noodzakelijke oppervlakten uit VAN OMMERING (1983).

LITERATUUR

- AARTSE, E. & W. BAALBERGEN (1982). Broedvogelinventarisatie Amst. Waterleidingduinen in 1981. De Strandloper 14 (1) 34-41. Ver. voor Natuur- en Vogelbescherming Noordwijk.
- ANONYMUS (1979). Broedvogelinventarisatie duingebied tussen Zandvoort en IJmuiden. Bijlage

5b bij Nota inzake de duininfiltratie in Zuid-Kennemerland. Werkgroep Watervoorziening Zuid-Kennemerland.

- BAL, A.P. & A.H.P.M. SALMAN (1979). Drains in Berkheide? (2). Duin 2 (2): 14.
- BRAAKSMA, S. (1960). De verspreiding van de Wulp (*numenius arquata* L.) als broedvogel. Ardea 48 (1/2): 65-90.
- DIJK, J. VAN (1983). De duinen van Noordwijk. Vogels (14): 60-63.
- DONGEN, H. VAN (1974). Het duin, een rijke vogeltuinen. In: Meijendel: duin-water-leven, p. 128-141.
- HOEK, D. (1983). Verslag van de broedvogelinventarisatie in de Noordduinen 1982. De Strandloper 15 (1): 24-31. Ver. v. Natuur- en Vogelbesch. Noordwijk.
- KLOMP, W.H. & N.C. VAN DORSSSEN (z.j.). Het Zwanenwater, ornithologisch onderzoek in 1979, 1980 en 1981. Tringa Vogelwg. Schagen, Ecoverslag 2.
- MELMAN, D. (1982). Roep om vossenafschot in duinen wordt steeds luider. Duin 5 (4): 22-23, 28.
- OMMERING, G. VAN & M.A. ADDINK (1983). Vogelpopulatie-onderzoek Berkheide 1983. Werkgroep Berkheide, Leiden.
- REGENSBURG, B.A. & E.J.A. WANDERS (1978). Vogelpopulatie-onderzoek, rapport 1975. Meij-

endel Meded. 6 (1).

- SALMAN, A. (1979). Staatsbosbeheer in Berkheide. Duin 2 (4): 9-12.
- STUDIEGROEP DUINREKREATIE (1979). Duinrecreatie. Centrum voor Milieukunde der R.U. Leiden.
- TEIXEIRA, R.M. (1979). Atlas van de Nederlandse broedvogels. Deventer.
- THIJSSSE, JAC. P. (1911). Blonde duinen. Zaandam.
- VERTEGAAL, C.T.M. & A.H.P.M. SALMAN (1979). Drains in Berkheide? Duin 2 (1): 3-8.
- VOGELWERKGROEP AVIFAUNA WEST-NEDERLAND (1981). Randstad en broedvogels. Tilburg.
- VOGELWERKGROEP HAARLEM (1979). Broedvogelinventarisatie in het duingebied het "Kraansvlak" in 1978, etc. Bijlage 5a bij Nota inzake ... (zie ANONYMUS (1979)).
- WALTERS, J. (1981). Ontwikkeling van de broedvogelstand in de infiltratiegebieden van de AW-duinen in 1977. In: Jaarverslag 1977 en 1978 van de Vogelwerkgroep Haarlem.
- WIJKHUIZEN, H. (1978). Recreatie in de Kennemerduinen. Duin 1 (1/2): 11-13.
- ZANDE, A.N. VAN DER, e.a. (1980). Openluchtrecreatie en de dichtheid van enkele broedvogels in de duinen (1,2). Recreatievoorzieningen 1980 (1): 26-29; (2): 66-69.

duinwinkel

Heeft U het nieuwe duinboekje al?

In juni uitgekomen, in drie maanden uitverkocht, inmiddels herdrukt:

DUINEN: wording en verwording.

Uitgegeven in de Ekologie-reeks, geschreven door de Stichting Duinbehoud. Een *must* voor iedere duinliefhebber en voor elke (school-)bibliotheek vanwege de unieke inhoud. Op voor iedereen begrijpelijke wijze wordt het een en ander verteld over ontstaan, natuur en landschap, aantastingen en bedreigingen van het gehele Nederlandse duingebied.

Voor f 12,- al het goedkoopste duinboek, voor slechts f 9,- te koop voor donateurs van de Stichting (giro 3505200) en gratis voor donateurs die een nieuwe donateur aanbrengen.